

Jezus in gebed

Verschenen in *Kerk en Theologie* 59 (2008), 301-309

Riemer Roukema

Volgens de synoptische evangeliën heeft Jezus regelmatig gebeden. Dit hoeft enerzijds niet te verbazen, want hij was een vrome Jood, en van zo iemand mag worden verwacht dat hij zijn vertrouwen op God uit in gebeden. Toch kan het anderzijds als opmerkelijk worden beschouwd dat Jezus volgens deze evangeliën regelmatig bad. Hierin wordt hij immers niet alleen beschreven als een diepgelovige mens met een missie, maar ook als de Zoon van God, die zelf met goddelijk gezag spreekt en optreedt. Zijn goddelijke herkomst en identiteit krijgen nog meer nadruk in het evangelie van Johannes¹. Dit brengt met zich mee dat Jezus' eigen gebed daar minder vaak voorkomt. We zullen hier nagaan wat de evangeliën hebben te melden over de aard en de inhoud van Jezus' gebeden. Ook noteren we zijn onderricht over het bidden aan zijn leerlingen.

1. Het evangelie van Marcus

Omdat volgens de meest plausibele theorie het evangelie van Marcus ouder is dan, en verwerkt is in, de evangeliën van Matteüs en Lucas, beginnen we met Marcus' teksten over Jezus als bidder. Hiervan wordt voor het eerst melding gemaakt nadat is beschreven dat Jezus op een avond tal van zieken had genezen en demonen had uitgedreven (Mc 1:32-34). In Mc 1:35 staat dat hij vroeg in de ochtend, toen het nog donker was, naar een eenzame plek ging om daar een tijdlang te bidden². Over de inhoud van zijn gebed wordt niets gezegd; wel dat hij daarna zijn prediking en gezangen voortzette. Een traditioneel, maar toch bijzonder gebedsmoment wordt voorts beschreven wanneer Jezus voorafgaande aan de maaltijd met de vijfduizend opkeek naar de hemel en de zegen uitsprak over de vijf broden en de twee vissen alvorens hij die onder de menigte liet verdelen (Mc 6:32-44; zie ook 8:6). We lezen dat hij daarna iedereen wegstuurde en de berg – symbool van Gods aanwezigheid – opging om te bidden (Mc 6:46). Omdat zijn leerlingen in hun boot op het Meer van Galilea met hevige tegenwind te kampen hadden, liep Jezus – aldus het evangelie – over het water naar hen toe en sprak hij de goddelijke woorden: 'Ik ben het, wees niet bang' (Mc 6:50)³. Hiervan gaat de suggestie uit dat zijn gebed hem in zijn goddelijke identiteit had gesterkt. Dat Jezus bij het verrichten van gezangen bad, wordt terloops beschreven wanneer een dove die amper kon spreken bij hem wordt gebracht (Mc 7:32). Er staat dat hij zijn blik opsloeg naar de hemel en diep zuchtte – dat was gebedstaal die een dove kon begrijpen. Toen Jezus *effatha* (Aramees voor 'ga open') had gezegd, kon de man horen en spreken (Mc 7:33-35). Voorts zegt Jezus, nadat zijn leerlingen tevergeefs hadden geprobeerd een jongen van een boze geest te bevrijden en zij naar de reden van de mislukking hadden gevraagd: 'dit soort kan alleen door gebed worden uitgedreven' (Mc 9:29). We kunnen hieruit afleiden dat zij volgens de evangelist te zeer hadden vertrouwd op hun eigen gezag, ook al had Jezus hun dit verleend (Mc 6:7), en misschien ook dat Jezus zelf bij exorcismen bad, al wordt dat niet uitdrukkelijk vermeld⁴. Jezus' aansporing om bij het bidden te vertrouwen op de verhooring, weerspiegelt ongetwijfeld zijn eigen gebedsvertrouwen (Mc 11:22-24). Tijdens de laatste maaltijd die hij met zijn leerlingen deelde, was

¹ Zie Riemer Roukema, *Jezus, de gnosis en het dogma*, Zoetermeer 2007, 42-67.

² Er staat een duratief imperfectum προσήχετο.

³ Vgl. Roukema, *Jezus, de gnosis en het dogma*, 65-66, voor oudtestamentische teksten waar de HEER deze of soortgelijke woorden spreekt. Overigens gebruik ik voor Bijbelcitaten in dit artikel doorgaans de Nieuwe Bijbelvertaling (2004).

⁴ Zie Mc 1:23-25; 3:11; 5:7-8.

Jezus het die de zegenbede over het brood en de dankzegging over de beker uitsprak (Mc 14:22-23). Kort daarna staan in dit evangelie de laatste vermeldingen van Jezus' persoonlijke gebed. In Getsemane bad hij dat 'dit uur' en 'deze beker' – van zijn lijden en dood – aan hem voorbij mochten gaan, maar dat hij zich voegde in wat God wilde⁵. De evangelist citeert dan de Aramese aanroep van God als *Abba*, Vader (Mc 14:32-39). Tenslotte sprak Jezus – volgens Marcus – aan het kruis in het Aramees de woorden uit Psalm 22:2, *Eloi, Eloi, lema sabach-tani*, 'Mijn God, mijn God, waarom hebt U mij verlaten?' (Mc 15:34). Al kunnen we er niet van uitgaan dat Jezus aan het kruis de hele psalm heeft geciteerd, we kunnen er wel op wijzen dat dit lied niet alleen van godverlatenheid spreekt, maar ook van godsvertrouwen, en dat Jezus dit heeft geweten. Dit maakt zijn laatste gebedswoorden – in dit evangelie – niet minder dramatisch⁶.

We zien dat Jezus volgens Marcus regelmatig bad en dat hij God als Vader aansprak. Het valt op dat Jezus' gebedswoorden hier soms worden geciteerd in het Aramees, zijn moedertaal, al kunnen we hieruit niet concluderen dat hij nooit in het Hebreeuws bad. Marcus' vermeldingen van Jezus' gebeden dienen vermoedelijk als exemplarisch te worden opgevat. Dit betekent dat we eruit kunnen opmaken dat Jezus ook bij andere gebeurtenissen, waar de evangelist diens gebed onvermeld laat, toch heeft gebeden. Zo bijvoorbeeld gedurende de veertig dagen die hij heeft doorgebracht in de woestijn, waar hij door de Satan op de proef werd gesteld (Mc 1:12-13), of toen hij met drie van zijn leerlingen een berg opging waar Mozes en Elia aan hem verschenen (Mc 9:2-4). We zullen zien dat dit vermoeden vooral door het evangelie van Lucas wordt bevestigd.

2. Q en het evangelie van Matteüs

In het evangelie van Matteüs komen diverse – dus niet alle – teksten uit Marcus over Jezus' bidden terug⁷. Andere teksten heeft Matteüs met het evangelie van Lucas gemeenschappelijk en heeft hij derhalve aan de bron Q ontleend. Zo citeerde Jezus tegenover de duivel, tijdens zijn veertigdaags verblijf in de woestijn: 'Aanbid de Heer, uw God, vereer alleen hem' (Mt 4:10; Lc 4:8; Deut 6:13). Hij leerde zijn leerlingen bidden, en in de trant van dit gebed – het 'onze Vader' bij Matteüs – zal hij ook zelf hebben gebeden⁸. Demonstratief gebed op straat wees hij af; hij beval aan zich voor gebed in huis terug te trekken en geen omhaal van woorden te gebruiken (Mt 6:5-8). Jezus' eigen omgang met zijn Vader ligt onmiskenbaar ook hier weer ten grondslag aan zijn aansporing te bidden in het vertrouwen op verhooring (Mt 7:7-11; Lc 11:9-13). Hij riep zijn leerlingen ertoe op, de Heer van de oogst te bidden om arbeiders die de oogst kunnen binnenhalen (Mt 9:38; Lc 10:2). De oogst duidt op de komst van het koninkrijk van God waarover Jezus sprak⁹. Deze oproep impliceert kennelijk dat Jezus zelf eveneens om zulke arbeiders heeft gebeden¹⁰. Matteüs vermeldt, evenals Lucas, een dankzegging van Jezus tot zijn Vader als de Heer van hemel en aarde, 'omdat u deze dingen (waarover Jezus sprak) voor wijzen en verstandigen verborgen hebt gehouden, maar ze aan eenvoudige mensen hebt onthuld' (Mt 11:25-26; Lc 10:21-22). Een vermelding van het gebed die alleen bij Matteüs voorkomt, is dat er kinderen bij Jezus worden gebracht met de bedoeling dat hij hun de handen zou opleggen en voor hen zou bidden (Mt 19:13).

⁵ Naar deze gebeden wordt verwezen in Hebr 5:7.

⁶ Zie bijv. Joachim Gnllka, *Das Evangelium nach Markus. 2. Teilband. Mk 8,27-16,20*, Zürich etc. 1999⁵, 321-322.

⁷ Teksten van Marcus die niet door Matteüs zijn overgenomen zijn: Mc 1:35; 7:34; 9:29 (wel is in veel handschriften in Mat. 17:21 toegevoegd: 'dit soort kan alleen door gebed en vasten worden uitgedreven'; deze tekst met 'en vasten' komt ook voor in tal van handschriften van Marcus).

⁸ Mt 6:9-13; de parallel Lc 9:2-4 biedt een kortere vorm met de aanhef 'Vader'. Zie voor het Onze Vader § 6.

⁹ Vgl. Mt 4:17; 4:23; 13:1-9; 13:24-30.

¹⁰ Vgl. Lc 6:12 (§ 3).

3. Het evangelie van Lucas

Het evangelie van Lucas legt een nog grotere nadruk op Jezus' bidden, omdat het bij scherpere punten van zijn optreden vaker expliciet vermeldt dat hij daarbij bad. Volgens Lucas bad Jezus enige tijd na zijn doop in de Jordaan, waarna de hemel zich opende, de heilige Geest op hem neerdaalde en een stem uit de hemel hem 'mijn geliefde Zoon' noemde (Lc 3:21)¹¹. Voor hij zijn twaalf leerlingen uitkoos, bracht hij de nacht in gebed door op de berg (Lc 6:12)¹². In afzondering had hij gebeden voor hij de vraag stelde wie de mensen zeiden dat hij was (Lc 9:18), waarop Petrus hem 'de Christus van God' noemde (Lc 9:20). Volgens Lucas ging Jezus met drie leerlingen de berg op om te bidden alvorens zijn uiterlijk veranderde, Mozes en Elia daar verschenen en hij door de stem uit de hemel 'mijn Zoon, de uitverkorene' werd genoemd (Lc 9:28-35). Ook lezen wij dat hij zojuist had gebeden toen zijn leerlingen hem vroegen hen te leren bidden, waarop hij hun zijn onderricht daarover gaf (Lc 11:1-13). Tijdens de laatste tafelgesprekken van Jezus met zijn leerlingen zegt hij dat hij voor Petrus heeft gebeden dat zijn geloof niet zou bezwijken (Lc 22:39). Aan het kruis bidt Jezus in dit evangelie niet 'mijn God, mijn God, waarom hebt u mij verlaten?' maar heeft de evangelist deze dramatische uitroep vervangen door de aanroep 'Vader' en de van overgave getuigende woorden van Psalm 31:6, 'in uw handen leg ik mij geest' (Lc 23:46)¹³.

Wat in de andere twee synoptische evangeliën ten aanzien van Jezus als bidder al wordt gesuggereerd, komt in het evangelie van Lucas nog duidelijker aan het licht. Zo lezen we bij Lucas, na een vermelding van Jezus' genezingen, de generaliserende typering die in de Nieuwe Bijbelvertaling terecht aldus is vertaald: 'Hijzelf trok zich geregeld terug op eenzame plaatsen om er te bidden' (Lc 5:16)¹⁴. Dienovereenkomstig vermeldt Lucas anders dan de andere synoptici dat Jezus *volgens zijn gewoonte* naar de Olijfberg ging (Lc 23:39), kennelijk om daar te bidden. Met Lucas' nadruk op Jezus' gewoonte regelmatig te bidden stemt voorts overeen dat zijn evangelie als enige een gelijkenis bevat die handelde over 'de noodzaak om altijd te bidden en niet op te geven' (Lc 18:1).

4. Het evangelie van Johannes

Het vierde evangelie wijkt in veel opzichten van de synoptici af, en zo ook inzake de wijze waarop het vertelt van Jezus' bidden. Zijn eerste gebed in dit evangelie gaat vooraf aan de opwekking van Lazarus, waar we lezen dat Jezus zijn ogen omhoog hief en zei: 'Vader, ik dank u dat u mij hebt verhoord. U verhoort mij altijd, dat weet ik, maar ik zeg dit ter wille van al die mensen hier, opdat ze zullen geloven dat u mij gezonden hebt' (Joh 11:41-42). Eigenlijk is dit meer een dankzegging dan een gebed, maar omdat er sprake is van verhoring verwijst deze dankzegging naar een eerder gebed – namelijk dat Jezus Lazarus zou mogen opwekken – dat niet met zoveel woorden wordt weergegeven. In een tweede gebed lijkt Jezus, enkele dagen voor zijn dood, in onzekerheid te verkeren – het doet dan ook denken aan zijn gebeden in Getsemane bij de synoptici – maar hij herneemt zich: 'Nu ben ik doodsbang. Wat moet ik zeggen? Vader, laat dit ogenblik aan mij voorbijgaan? Maar hiervoor ben ik juist gekomen. Laat nu zien hoe groot uw naam is, Vader' (Joh 12:27-28)¹⁵. In het tafelgesprek

---

¹¹ Er staat een duratief participium praesentis προσευχομένου, naast het momentane participium aoristi βαπτισθέντος.

¹² 'Dé berg' (τὸ ὄρος, overgenomen uit Mc 3:13), als de plaats waar God zich openbaart. Eventueel ook mogelijk is de vertaling 'het bergland'; vgl. Mc 5:11 en 5:5; Lc 8:32.

¹³ Het gebed 'Vader, vergeef hun, want zij weten niet wat zij doen' (Lc 23:34) is een latere toevoeging.

¹⁴ Er staat een duratief imperfectum in een *conjugatio periphrastica*: αὐτὸς δὲ ἦν ὑποχωρῶν ἐν ταῖς ἐρήμοις καὶ προσευχομένος. Vgl. de vlakkere weergave in de Nieuwe Vertaling 1951: 'Doch Hij trok Zich terug in de eenzame plaatsen om te bidden'. Lc 5:16 is kennelijk geïnspireerd op Mc 1:35, maar daar gaat het om Jezus' gebed op één vroege ochtend.

¹⁵ Terecht is in de NBV 'Vader, laat dit ogenblik aan mij voorbijgaan?' als een vraag vertaald. Vgl. de NV 1951: 'Vader, verlos Mij uit deze ure!'

voor zijn gevangenneming zegt Jezus dat hij de Vader zal vragen om aan zijn leerlingen een andere pleitbezorger (παράκλητος) te geven, namelijk de Geest van de waarheid (Joh 14:16-17). Aan het slot van zijn afscheidsgesprekken lezen we dat Jezus zijn ogen naar de hemel ophief en tot zijn Vader een lang, welhaast zelfbewust gebed uitsprak. Dit handelt over zijn eigen zending en bevat zijn voorbede voor zijn leerlingen en voor wie door hen in hem zouden geloven (Joh 17:1-26). De verheven toon van dit gebed contrasteert sterk met de gebeden die hij volgens de synoptische evangeliën diezelfde nacht in Getsemane uitsprak. Het staat bekend als het ‘hogepriesterlijk gebed’, en al komt deze term niet in het evangelie voor, Jezus doet er inderdaad als een hogepriester voorbede voor de zijnen¹⁶. Het is typerend voor dit evangelie dat Jezus in dit gebed wel voor zijn leerlingen en voor latere gelovigen bidt, maar niet voor zichzelf.

Met dit laatste correspondeert dat Jezus volgens Johannes, in tegenstelling tot de synoptici, aan het kruis geen psalmwoord bij wijze van gebed uitsprekt. Waarschijnlijk moet dit gegeven worden verklaard uit de soevereine, goddelijke positie die hij in het vierde evangelie inneemt. Daarmee strookt ook dat in de eerste helft van dit evangelie, tot aan de opwekking van Lazarus, niet wordt vermeld dat Jezus wel eens bad. Wel zegt Jezus meermalen dat hij de wil van zijn Vader wil doen (Joh 4:34; 5:30; 6:38-40). In dit evangelie is Jezus als de Zoon echter zo nauw op de Vader betrokken, dat de evangelist een korte aanduiding van diens gebed om de wil van de Vader te doen niet eerder gepast achtte dan in de laatste dagen voor diens dood (Joh 12:27-28).

Hoewel anders geformuleerd dan in de synoptische evangeliën, stemt het vierde evangelie hiermee overeen dat Jezus anderen opriep tot gebed. Tot de Samaritaanse vrouw zei hij dat wie de Vader aanbidt, hem dient te aanbidden in Geest en in waarheid (Joh 4:23-24). In zijn afscheidsgesprekken zei hij herhaaldelijk dat zijn leerlingen dienen te bidden in zijn naam, en dat zij daarbij mogen vertrouwen op de verhoring van hun gebeden. De toevoeging ‘in mijn naam’ is typisch johanneïsch (Joh 14:13-14; 15:7; 15:16; 16:23-24; 16:26).

5. Jezus’ aanspraak van God als ‘Vader’

Uit dit overzicht valt op dat Jezus God steeds als Vader aanspreekt. Zelfs is de Aramese vorm van deze aanspraak, *Abba*, eenmaal opgetekend (Mc 14:36). Omdat hierom veel te doen is geweest, gaan we hierop iets uitvoeriger in. In het invloedrijke *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament* heeft Gerhard Kittel over *Abba* als aanspraak van God geschreven dat dit voor Jezus’ tijdgenoten ‘unfeierlich und respektlos’ heeft geklonken aangezien het aan de kindertaal was ontleend. Via Theodor Zahn verwijst hij voor dit laatste naar de kerkvaders Johannes Chryostomus, Theodorus van Mopsuestia en Theodoretus van Cyrus, die hij Syriërs noemt en derhalve vertrouwd acht met de kindertaal van Jezus’ tijd – al leefden zij niet in Palestina en bovendien vier eeuwen later. Uit de rabbijnse literatuur concludeert Kittel dat de aanspraak *Abba* tot God slechts zeer zelden en alleen in late teksten voorkomt¹⁷. Later heeft Joachim Jeremias bevestigd dat God in het toenmalige jodendom slechts zelden door enkelingen als Vader werd aangesproken en dat de aanspraak *Abba* daar ontbrak omdat dit ‘Kinderwort’ als ‘unehrbietig und darum undenkbar’ werd ervaren¹⁸. Vreemd genoeg noemt Jeremias echter meteen daarna de vroeger veel voorkomende – en ook door hemzelf aangehangen – opvatting ‘dass Jesus unmittelbar das Lallwort des Kleinkindes aufgegriffen habe, (...) eine unzulässige Verharmlosung’. Hij erkent namelijk dat ook een volwassen zoon zijn vader met *abba* aansprak, en leidt daarom uit Jezus’ taalgebruik af dat hieruit zijn volledige

¹⁶ Zie voor de herkomst van de aanduiding bijv. Rudolf Schnackenburg, *Das Johannesevangelium III. Kommentar zu Kapitel 13–21*, Freiburg 1975, 190.

¹⁷ Gerhard Kittel, ἄββᾶ, in idem (red.), *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament I*, Stuttgart 1933, 4-6 (5). Met ‘Zahn’ bedoelt hij Theodor Zahn, *Der Brief des Paulus an die Römer*, Leipzig 1910², 395-396 n. 93.

¹⁸ Joachim Jeremias, *Abba. Studien zur neutestamentlichen Theologie und Zeitgeschichte*, Göttingen 1966, 19-63 (63).

overgave en gehoorzaamheid jegens zijn Vader spreekt. Bovendien onderscheidt hij scherp tussen Jezus' persoonlijke gebed tot zijn Vader en het collectieve gebed tot 'onze Vader' dat hij aan zijn leerlingen leert, maar waarbij hij zichzelf niet insluit. Zo komt hij tot de volgende conclusie: 'in dem Abba Jesu kommt ein besonderes Gottesverhältnis zum Ausdruck'¹⁹.

Deze conclusie is op zichzelf juist. Toch is het van belang te onderstrepen dat er inderdaad vroegjoodse teksten zijn waarin enkelingen God als Vader aanspreken, zodat Jezus in dit opzicht niet volkomen uniek was²⁰. De opvatting dat *abba* in Jezus' tijd bij uitstek door kinderen werd gebruikt en, op God toegepast, oneerbiedig overkwam, is onjuist; de term komt bijvoorbeeld ook voor op grafinschriften en als aanduiding van aartsvader Jakob²¹. Het heeft dan ook geen zin onderscheid te maken tussen het Aramese '*abbá*' (de status emphaticus van '*ab*')²², het Hebreeuwse '*ābī*' (mijn Vader) en de vocativus *πάτερ* in Griekse teksten. Sinds lang is bekend dat Jezus Sirach de Heer als Vader (*πάτερ* in de Septuaginta) aanriep (Sirach 23:1; 23:4) en zei: 'HEER, u bent mijn Vader (*'ābī*)' (Sirach 51:10 Hebreeuws). Volgens Pseudo-Salomo bespotten goddelozen de rechtvaardige aldus: 'Hij beroemt zich erop dat God zijn Vader (*πατέρα*) is' (Wijsheid 2:16). Later zegt de auteur over een schip: 'De wijsheid is de maakster ervan en uw voorzienigheid, Vader (*πάτερ*), is de loods' (Wijsheid 14:2-3). De priester Eleazar riep in een gebed tweemaal God als Vader (*πάτερ*) aan (3 Makkabeeën 6:3; 6:8; zie ook 5:7). Sinds kort kunnen hieraan twee teksten uit Qumran worden toegevoegd. Eenmaal wordt verteld dat Jozef, de zoon van Jakob, bidt: 'Mijn Vader (*'ābī*) en mijn God, geef mij toch niet prijs aan de macht van de heidenen' (4Q372 fragment 1, 16). In een andere tekst bidt iemand: 'want u hebt uw knecht niet prijsgegeven [...], mijn Vader (*'ābī*) en mijn Heer' (4Q460 fragment 5, 4-5).

Omdat dit geen rijke oogst is, blijkt uit deze teksten dat de aanspraak 'Vader' bij Jezus sterker naar de voorgrond trad dan destijds gebruikelijk was. De achtergrond van de verhouding met God als Vader ligt in de wet, de profeten en de psalmen. Daar geldt de HEER als Vader van zijn volk Israël²³ en van de koning in het bijzonder²⁴. In Psalm 89:27 wordt in een terugblik op de positie van koning David eraan herinnerd dat de HEER over hem had gezegd: 'Hij zal tot mij roepen: "U bent mijn Vader, mijn God, de rots die mij redt!"' Dit verwijst naar de belofte die de HEER volgens Natan aan David deed: 'Ik zal een vader voor hem zijn en hij voor mij een zoon' (2 Sam 7:14; 1 Kron 17:13). Uit de zojuist geciteerde vroegjoodse teksten blijkt dat niet alleen koningen God als Vader hebben aangesproken.

6. De inhoud van Jezus' gebed

In § 1-4 zagen we soms al in welke bewoordingen Jezus volgens de evangelisten bad. Marc Philonenko heeft verondersteld dat de eerste drie beden van het Onze Vader (uw naam, uw koninkrijk, uw wil) een weerspiegeling zijn van Jezus' eigen gebed, en dat hij hieraan voor zijn leerlingen drie beden met 'ons' heeft toegevoegd²⁵. Het hangt van onze visie op Jezus' identiteit en zelfbewustzijn af of we ons kunnen voorstellen dat hij zelf ook bad om vergeving van zijn schuld. Hoe menselijker we ons hem voorstellen, des te meer paste dit bij hem, en

¹⁹ Jeremias, *Abba*, 63-64. Zie ook idem, *Neutestamentliche Theologie. Erster Teil. Die Verkündigung Jesu*, Gütersloh 1971, 73.

²⁰ Zie voor het volgende ook Joseph A. Fitzmyer, 'Abba and Jesus' relation to God', in G. Danneels (red.), *À cause de l'Évangile. Études sur les Synoptiques et les Actes offertes au P. Jacques Dupont, OSB*, Paris 1985, 15-38; John Ashton, 'Abba', in David Noel Freedman et al. (red.), *The Anchor Bible Dictionary I*, New York etc. 1992, 7-8.

²¹ Klaus Beyer, *Die aramäischen Texte vom Toten Meer*, Göttingen 1986, 196 (4Q213b, 23); 341-342 (ossuaria).

²² De klemtoon ligt op de tweede lettergreep (vgl. het accent op ᾶββᾶ). Zie Jeremias, *Abba*, 57; Beyer, *Die aramäischen Texte*, 503.

²³ Ex 4:22; Deut 14:1; 32:6; Ps 103:13; Jes 63:16; 64:7; Jer 3:4; 3:19; 31:9; Hos 11:1; Mal 1:6; 2:10.

²⁴ Ps 2:7; 109:3 (Septuaginta) en de hierna genoemde teksten.

²⁵ Mt 6:9-13; Marc Philonenko, *Le Notre Père. De la Prière de Jésus à la prière des disciples*, [Paris] 2001, 35-39; vgl. Jeremias, *Abba*, 64.

hoe verhevener, des te minder. Philonenko's suggestie sluit in ieder geval aan bij de theologie van de evangeliën, waarin Jezus met goddelijk gezag optreedt en spreekt²⁶. Dat de eerste beden deel uitmaakten van Jezus' eigen gebed, wordt bevestigd door Joh 12:28 ('Vader, verheerlijk uw naam' [NV 1951]) en Mc 14:36 ('Maar laat niet gebeuren wat ik wil, maar wat u wilt'; vgl. Mt 26:39; Lc 22:42).

We mogen voorts veronderstellen dat Jezus' eigen gebeden door de psalmen waren geïnspireerd. Zo zal hij in deze trant hebben gebeden:

Wijs mij de weg van uw waarheid en onderricht mij,
want u bent de God die mij redt,
op u blijf ik hopen, elke dag weer (Ps 25:7).

Keer u tot mij en wees mij genadig,
schenk kracht aan uw dienaar,
red het kind van uw dienaars (Ps 86:16).

Leer mij uw wil te volbrengen, u bent mijn God,
laat uw goede geest mij leiden over geëffende grond (Ps 143:10).

7. Jezus' voorbede in de hemel

Een studie naar Jezus' gebed zou onvolledig zijn als we niet zouden wijzen op de teksten in het Nieuwe Testament die betuigen dat hij na zijn dood en verhoring zijn voorbede voortzet. Paulus schrijft dat Christus Jezus als de opgestane aan de rechterhand van God voor ons pleit (Rom 8:34). Ook de brief aan de Hebreeën getuigt hiervan (Hebr 7:25). Johannes schrijft dat wij een pleitbezorger ofwel voorspraak (παράκλητος) bij de Vader hebben: Jezus Christus, de rechtvaardige (1 Joh 2:1). Het 'hogepriesterlijk gebed' in Johannes 17 wil stellig een indruk geven van Jezus' voorbede op aarde én in de hemel²⁷.

8. Tot besluit

De canonieke evangeliën laten zien dat Jezus regelmatig bad tot God als zijn Vader, dat hij deze band als innig ervoer, vertrouwde op de verhoring van zijn gebeden en zich daarbij overgaf aan wat zijn Vader wilde. In zijn gebeden zien wij hem in zijn menselijke afhankelijkheid. Dankzij zijn godsvertrouwen voelde Jezus zich in staat met gezag op te treden en gezangen te verrichten. Hij bad om goede volgelingen en deed voorbede voor hen. Vaak wordt echter alleen vermeld dát hij bad, niet in welke bewoordingen. We mogen veronderstellen dat hij regelmatig in psalmentaal bad om kracht en wijsheid. Hoewel hij in zijn laatste psalmwoord aan het kruis leek uit te roepen dat hij zich van God verlaten voelde – het tegendeel van verhoring dus – betuigen de evangeliën dat God hem niet aan de dood heeft prijsgegeven maar hieruit heeft opgewekt.

Door zijn eigen voorbeeld en in zijn onderricht heeft Jezus ook zijn leerlingen voorgehouden te bidden in vertrouwen op Gods verhoring. Zijn aanspraak van God als *Abba* is door zijn leerlingen overgenomen en is zelfs in hellenistische gemeenten bekend geraakt²⁸.

---

²⁶ In overeenstemming hiermee wordt in Hebr 4:15 dan ook gesteld dat Jezus 'net als wij in elk opzicht op de proef is gesteld, met dit verschil dat hij niet vervallen is tot zonde (χωρίς ἁμαρτίας)'.
²⁷ Vgl. Rudolf Bultmann, *Das Evangelium des Johannes*, Göttingen 1953¹³, 401.

²⁸ Zie Rom 8:15; Gal 4:6.